

que ens servava la memòria del poble. No solament Fabra havia recollit el mot en el *DOrt.* (1917),³ sinó que l'assenyalava fortament, en una *Conversa Filològica de La Publicitat* (c. 1920), en la més útil de les seves accs., quan s'exclamava, venint a dir on s'és vist que alguns bàrbars ensutzin la llengua i esbullin les idees emprant el verb *encausar* en forma deturpada i estraient el castellà *encauzar*, quan tenim amb aquest valor el nostre *endegar* planer i puríssim amb el significat d'aquest! Però no era ell el primer que se'n servia amb aquest precís biaix semàntic, car ja Coromines havia escrit l'any 1909, en un davantal del diari (quan maldava, arrenglant-se amb Maragall en paral·leles i diverses bretxes de muralla de la ciutadania, per refer el front nacional-democràtic, del cop rebut, en l'any tràgic, de la victoriosa maquinació cacirràtica i centralista): «Nosaltres no ens volem consumir en aquesta infecunda empresa *d'endegar* en concepcions artificials les passions humanes» («El Poble Català», editorial del 5 de desembre de 1909).⁴ Després en féu ús el seu gran amic i col·lega EdFontserè en l'obra encaminada a ensenyar, en la llengua del país, les nocions bàsiques de les ciències, als nostres adolescents (que en manté defraudats avui la gasseria d'un editor): «el sistema de recs, mitjançant els quals *s'endega* l'aigua dels rius i dels torrents i se la fa arribar als camps» (*Elements de Ciències Fis. i Nat.*, 1932, p. 167, definit en el glossari «fer anar l'aigua per un buc o canal»).

El primer que tingué el mèrit de fer un intent per trobar l'origen *d'endegar* fou Tallgren (*NphMgn.* xiv, 1912, p. 19; cf. 1914, 90), però amb ben poca fortuna car salta a la vista que és impossible, ja des del punt de vista fonètic, d'aparionar-lo amb el cast. *endilgar* 'endossar a un altre una cosa impertinent', abans també 'facilitar', qualsevol que siguin les explicacions i enllaços etimològics que s'hagin cercat al mot castellà, car tots ells suposen una *-l-* antiga, des de l'origen, que de cap manera no podia, en català, desaparèixer.⁵ Deixem córrer també les vagues temptatives que per aquell temps hi feren AMAlcover⁶ i Moll,⁷ reaccionant contra Tallgren, també recusables fonèticament i en tots sentits.

Spitzer (*NphMgn.* xxii, 1921), 45, i Jud, pel mateix temps (*Rom.* xlv, 292), cridaren l'atenció sobre l'existència de parentela occitana. Val a dir que allà, almenys si ens atenim a aquesta forma precisa, la vida *d'endegà* ha estat encara més limitada que en la nostra llengua. Ha existit només en terres de Provença, i no forma part del lèxic de Mistral ni dels seus felibres.

El *TdF* recull, però (ultra *endegaduro* «ajustement, accoutrement») *endegà* «ajuster, accommoder, mettre en ordre», però remetent a «*asegà*, plus usité», també «*s'endegà*: s'agencer, s'habiller, dans le Var»; amb un nicenc *endegat*, *-ado*, «agencé, habillé, terminé», i amb un proverbi «*s'escoundre en un prat segà / es estre mau endegà*» que podem creure més o menys conegut fins avui en provençal i constituir la principal raó que tingué Mistral per admetre'l com a va-

riant, si bé menys usada, *d'asegà*; de més a més, però, cita dos versos del vell poeta d'Ais, Claude Brueys (1570-1630): «soun discours noun es *endegat*, / si la fin noun es pertinènt». Realment sembla que en terres d'Occitània aquest mot ha tingut ben poca extensió, i que des del temps de Brueys es deu haver antiquat en els llocs on s'havia usat, fora segons sembla, d'una part SE. del país (Var, Niça?).⁹

L'etimologia veritable és la que va suggerir llavors Spitzer, més aviat que la de Mistral i Jud. És a dir derivat de *dèc* 'límit', amb la idea bàsica 'posar en els termes propis, dins els límits escaients' («in die rechten Grenzen bringen»). El substantiu *dèc*, en efecte, és molt conegut en la llengua antiga, ençà i enllà de les Corberes. En català primitiu no fou sols un terme jurisdiccional, sinó d'aplicació també ètica, com ens ho ensenya a mj. S. XIII un Proverbi de Guillem de Cervera: «Pompeys trenquet lo temple, / d'on sa forsa perdet / --- en un sant loc devenc / de parlar muts e ceccs, / us foys, car no s'abstenc / de far mal, part sos *dècs*», o sigui 'més enllà del que és tolerable' (625d).

El qui *endega*, en canvi, posa la cosa dins un recinte de límits lícits. Però el subst. *dècs* fou sobretot un terme de jurisdiccions i de drets de pastura: «Vilafranca [de Conflent], Vinça --- outre leur territoire propre, avaient un territoire justicier, pris sur les communes voisines; cette banlieue, qui quadruplait, pour ainsi dire, l'étendue du territoire primitif de ces villes, porte le nom de *Dechs* dans les anciens actes; elle fut concédée a l'université de Vinça, par une charte de --- 1308; la date de la concession n'est pas connue pour Vilafranca --- les *Dechs* de Vfr. sont ainsi indiqués en 1352: «De ponte de Gornerio usque ad cruce de Sechdenyano, et ab eadem cruce usque ad cruce de Foliano et a cruce de Foliano usque ad palancham de Corneliano; de quibus *Dechs*, etc.», Alart (*BullSocAgrPyrOr.* x, 88).

L'*InvLC* n'aplega vuit o nou testimonis ross., des de 1321 a 1395: «entre los ditz termes o *dècs*» 1321, «arrestum infra *dèchs* Villefranche» 1352, «per negunes causes que sien dins los *dèchs* del dit loch de Vinsà», 1366, etc. I encara seguia en ús en els Ss. xv-xvii: «assenyalats los térmens e *dèchs* reals ab los térmens dels pasquers de la vila de Prats de Molló», doc. de 1525, «dels *dèchs* dels baxans --- de *dèchs* pasturarum ---» en un doc. de 1525 i en un altre d'indatat que llegeixo en el *Llibre Roig* d'aquella vila (copiat el 1643, f° 86 i 80r).

En llengua d'oc és tant o més antic i conegut. Ja tenim força testimonis en els trobadors més clàssics, com Arnaut Daniel, de *dèc* «terminus», que podríem citar de l'aplec format per Appel (*ASNSL* cxlvii, 217). En particular en veiem molts al llarg dels Pirineus gascons (avui encara un poc, Rohlf's, *Le Gc.*, § 339, p. 69; s, p. 107) des del Comenge fins a l'Atlàntic: «si --- pren lunh home dens los *dèx* de la viela, no-l deu méter en mayson» = 'dans la juridiction' en la *Grande Charte* de St. Gaudens, p. 46 (cf. llarga nota de Mondon a les pp. 119-121, amb docu-